

Efter unionsuppløsningen. Nation och genuspolitik i Hjalmar Söderbergs *Den allvarsamma leken*

After the end of the union. Nation and gender in Hjalmar Söderberg's *The Serious Game*

Mike Classon Frangos

Universitetslektor i engelsk litteraturvetenskap ved Linnéuniversitetet. Han har doktorgrad fra University of California, Santa Barbara.

Forskningen hans dreier seg om modernisme, engelskspråklig og svensk skjønnlitteratur, genus- og seksualitetshistorie og populærkultur.

mike.classon.frangos@lnu.se

Sammendrag

Denna artikel undersöker nationalism och genuspolitik i Hjalmar Söderbergs *Den allvarsamma leken* (1912). Jag fokuserar på romanens skildring av unionsuppløsningen som skedde 1905 mellan Sverige och Norge för att analysera interseksjonen av nation och genus i sekelskiftets liberala diskurser. Ellen Key (som skildras i romanen som ”Ellen Hej”) är en nyckelfigur både i feministiska debatter och i egenskap av aktivist som förespråkade en fredlig unionsupplösning. Jag lyfter Keys och Söderbergs syn på nationen som ett stadium i den progressiva utvecklingen mot en kosmopolitisk gemenskap, samt Keys kontroversiella kärlekslära. Jag visar dessutom hur romanen naturaliserar det heterosexuella begäret genom huvudpersonen Arvids obotliga begär till Lydia. Slutligen menar jag att den melankoliska stämning som genomsyrar romanen är ett uttryck för liberalismens ofullständiga emancipationsprojekt gällande såväl kvinnor som nationen.

Nøkkelord

Genus, seksualitet, nation, unionsoppløsningen mellom Sverige og Norge, Hjalmar Söderberg, Ellen Key

Abstract

This article considers issues of nationalism and gender politics in Hjalmar Söderberg's 1912 novel *The Serious Game* [*Den allvarsamma leken*]. I focus on the depiction of the dissolution of the union between Sweden and Norway that took place in 1905 in order to analyze the intersection of nation and gender in *fin-de-siècle* discourses of liberalism. Ellen Key (depicted in the novel as “Ellen Hej”) is a key figure not only in the period's feminist debates, but also as an activist advocating for the peaceful dissolution of the union. I focus on Key and Söderberg's views of the nation as one stage in a progressive evolution towards a cosmopolitan community, as well as Key's controversial sexual politics. Moreover, I show how the novel naturalizes heterosexual desire in the main character Arvid's incurable desire for Lydia. Finally, I argue that the melancholy tone permeating the novel is a mode of expression for liberalism's unfinished projects of emancipation for both women and the nation.

Keywords

Gender, sexuality, nation, dissolution of the union between Sweden and Norway, Hjalmar Söderberg, Ellen Key

”... han var hemmastadd i nästan allting, utom i unionsfrågan. En gång sade han till mig: Kan ni begripa hvad det är norrbaggarna bråkar om?” (1912, 366)

Hjalmar Söderbergs otrohetsroman *Den allvarsamma leken* (1912) skildrar tidningsmannen Arvid Stjärnbloms växande skepsis mot det borgerliga äktenskapet i kölvattnet av upplösningen av unionen mellan Sverige och Norge 1905. Feministisk forskning om nation och genus vid sekelskiftet har visat att villkoren för kvinnors autonomi inramades av just diskursen om nationen (Rönnbäck 2004; Eduards 2007). Kraven på kvinnors emancipation, uttrycktes exempelvis av rösträttsrörelsen, i termer av fullt medborgarskap inom nationen (Rönnbäck 2004, 211ff). I Arvids avbrutna otrohetsaffär med Lydia aktualiseras liberalismens misslyckade försök att bemöta kvinnorörelsens krav på erkännande och rättigheter. Oförmågan att möta Lydia på hennes egna villkor får Arvid att förtvivlat besöka ett monument över nationens förgångna stormaktshistoria, Döbelns grav på Johannes kyrkogård i Stockholm. Syftet med denna artikel är att undersöka de nationella och genuspolitiska kriser som sammanfaller i romanens skildring av unionsupplösningens efterdyningar.

Unionsupplösningen upplevdes i Sverige som en större kris, inte bara för nationen utan också för det svenska folklynnet. Sverige tvingades överge geopolitiska stormaktsambitioner och samlades åter kring nya nationella berättelser och symboler. Här var Ellen Key (som skildras som ”Ellen Hej” i *Den allvarsamma leken*) en nyckelfigur som engagerade sig i både unionsfrågan och kvinnofrågan. Den liberala nationalismen som förespråkades av Key präglades av kosmopolitism och jämlikhetssträvan (Holm 1999). Samtidigt växte en konservativ nationalism fram under åren efter unionsupplösningen (Mithander 2000; Berggren 2001). Jag vill hävda att Arvids omvärdering av såväl nationen som det borgerliga äktenskapet sker på bekostnad av kvinnors politiska och sexuella autonomi, i synnerhet Lydias. Händelseförloppet i *Den allvarsamma leken* utmynnar i dubbel sorg: inte bara över Arvids förlust av Lydia, utan också över Sveriges stormaktshistoria. Jag menar att romanens melankoliska stämning tyder på liberalismens ofullbordade strävan efter emancipation för alla inom nationens ramar.

Litteraturforskare tenderar att läsa de samtidshistoriska händelser som åberopas i *Den allvarsamma leken* som symboliska gestaltningar av Arvids karaktärsutveckling (Holmbäck 1985, 8ff; Borg 2011, 334, n2).¹ Jag vill argumentera för att *Den allvarsamma leken* inte transparent speglar samtidshistorien, utan är djupt involverad i samtidens debatter om nationalism, kvinnors emancipation och sexualmoral. Modernismens melankoli kan tolkas som en litterär strategi för att estetisera motstånd till rådande normer, inte minst gällande nation och genus (Ziarek 2012, 51ff; Bahun 2013, 15ff). Melankolin träder fram som ett uttryck för modernitetens ofullbordade emancipationsprojekt. För att närma mig intersektionen av nation och genus i *Den allvarsamma leken*, undersöker jag först Ellen Keys inlägg i sekelskiftets debatter om nationalism och sexuell moral.

Liberal melankoli

Ellen Key skildras i *Den allvarsamma leken* som ”Ellen Hej”, vilket speglar den centrala rollen Key spelade i sekelskiftets debatter om både unionsfrågan och sedlighetsfrågan. Under 1800-talets senare hälft ökade spänningen mellan en liberal och en konservativ nationalism, såväl i Sverige som internationellt (Hobsbawm 1992, 101ff). Benedict Anderson

1. Alexandra Borg skriver, ”I *Den allvarsamma leken* ges de samtidshistoriska tilldragelserna (Dreyfusaffären, unionsupplösningen, kriget mellan Ryssland och Japan) en symbolisk innebörd då de parallellställs med huvudpersonen Arvid Stjärnbloms personliga utveckling” (2011, 334, n25).

beskriver de ”officiella nationalismen” som utvecklades i en rad olika länder som ”förebyggande strategier” hos de övre samhällsklasser i reaktion mot det upplevda hotet från nationella självständighetsrörelser som växte ”underifrån” (1991, 83ff). Svenska liberaler som Ellen Key och Verner von Heidenstam såg frihet och jämlikhet som mål i nationens utveckling, men det rådde ett frågetecken om vad som egentligen definierade nationens kärna. Under unionskrisen lanserade Norges nationella skald Bjørnstjerne Bjørnson ett angrepp mot ”storsvensker”, med syftet att påvisa den svenska sidans imperialistiska ambitioner.² Samtidigt påbörjades inom både liberala och konservativa kretsar en debatt om svenskhetens sanna karaktär.

Ellen Keys och sekelskiftets andra liberala tänkares texter om nationalism kan ses som liberala svar på periodens konservativa ”storsvenska” tendenser. Keys essäsamling *Tankebilder* gavs i två delar ut 1898 – mitt i unionskrisens upptakt. Den första delen behandlar kvinnlig sedlighet och den andra nationalism. I ”Öppet brev till Verner v. Heidenstam” förhåller sig Key skeptisk till föreställningen om att nationell identitet skulle bestå av en oföränderlig essens och därför ifrågasätter hon ”huru man fattar svenskhetens väsen” (1898b, 14). Istället menar hon att äkta fosterlandskärlek kan definieras som ”kärleken till det idealistiskt vågsamma” (1898b, 11), en strävan utan något bestämt innehåll.

Keys syn om nationen som ”det idealistiskt vågsamma” ligger nära den franska liberala tänkaren Ernst Renan, vars tal om nationalism, ”Qu'est-ce qu'une Nation?” (1882), refererades i svensk press och översattes till svenska samma år som det hölls inför Sorbonne. Renan sätter genomgående likhetstecken mellan individen och kollektivet, vilket leder till slutsatsen: ”En nation är en själ, en andlig princip” (1882, 22). Syftet med Renans tes om nationen som ”andlig princip” är att den ska grundas på medlemmarnas fria val att ingå i kollektivet som en frivillig gemenskap, vilket han beskriver som ”ett dagligen upprepat folkbeslut” (1882, 23). Samtidigt anser Renan att historisk glömska är nödvändig för nationens sammanhållning, vilket han uttrycker i en mycket diskuterad formulering: ”hvarje fransk medborgare bör hafva glömt S:t Barthelemynatten” (1882, 9). Nationens essens är alltså medborgarens plikt att glömma historiens missförhållanden, en nödvändighet om denne ska infogas i den föreställda gemenskapen. Som Homi Bhabha skriver, ”Being obliged to forget becomes the basis for remembering the nation” (1990, 311).

Människosynen bakom Keys argumentation om nationalismen vilar på den post-darwinistiska läran om driftslivet och instinkterna. Evolutionsteorin utmanade samtliga politiska tankarna till högern och vänstern att omformulera sina teser, även inom emancipationsrörelser (Felski 1995, 154ff; Anell 2016, 62ff). Key argumenterar exempelvis i essän ”Kvinnlig sedlighet” för ett nytt äktenskapsideal baserat på båda parterns fria val, i enlighet med det som hon anser vara ”villkoren för släktets hälsa, styrka och skönhet” (1898a, 40). Lisbeth Stenberg menar mycket riktigt att Keys kärlekslära innebär en naturalisering av heteronormen, vilken förutsätter förhållandet mellan män och kvinnor som den enda naturliga sexuella relationen (2009, 115). Något motsägelsefullt erkänner Key att hennes (heterosexuella) äktenskapsideal baserat på fria val och rättvisa mellan könen kan leda till ”mycket lidande”: ”Äfven om detta nya sedlighetsideal till en början kommer att verka upplösande på många oäkta äktenskap, och således framkalla mycket lidande, så är dock allt detta lidande nödvändigt” (1898a, 40). ”Nödvändigt lidande” ger Keys liberala projekt att omforma sexuella relationer mellan män och kvinnor ett slags melankoli. I *The Psychic*

2. Bjørnson förklarade termen ”storsvensk” i en artikel som gavs ut 1891 i den svenska tidningen *Aftonbladet* för att motverka intrycket att han kände ”hat” för Sverige: ”For at være saa meget sikrere paa aldrig at tale ilde om eller fornærme det svenske Folk, har jeg fundet paa at bruge Ordet 'stor-svensk' om alle dem i Sverige som vil ha Overhøjhed over os” (1913, 198). För Bjørnsons inverkan på debatten om det svenska folklynet, se Barton 2009, 256ff.

Life of Power menar Judith Butler att alla sexuella identifikationer kan ses som melankoliska eftersom att inta *en* identitet innebär att utesluta alla andra (1997, 132ff). Heteronormen är nödvändigtvis förknippad med melankoli eftersom den grundas i en ursprunglig förlust som måste glömmas så att den sexuella relationen ska upplevas som naturlig. Jag menar att Keys naturalisering av det heterosexuella begäret riskerar precis en sådan melankolisk identifikation som underminerar det liberala idealet av frivillig gemenskap mellan såväl individer som nationer.

Trots att Hjalmar Söderberg var känd i sin samtid som en övertygad liberal, förhöll han sig skeptisk gällande kvinnors fulla medborgarskap inom nationen. I december 1908 publicerade han i *Dagens Nyheter* ett kåseri med titeln ”Vid ett tebord” som behandlade rösträtten för kvinnor och väckte förvåning hos läsare som räknade med Söderbergs konsekventa liberala ställningstaganden.³ Författaren uttalar sig kritiskt när frågan om kvinnlig rösträtt ställs av hans bordsdam under en familjemiddag i Danmark. Kåseriet slutar med att författaren lurar damen att Danmarks grundlag lyder att Danmarks ”Konger skal skiftevis hedde Kristian og Frederik” (1921a, 178). I samband med rösträttsdebatten framstår repliken som ett förlöjligande av kvinnors kvalifikationer till politiskt medborgarskap. Men författarens ställningstagande i rösträttsfrågan undermineras av hans egen position som ”främling i främmande land” (177). För att byta ämne från rösträttsfrågan, nämner bordsdamen orättvisan i Wicksellaffären i Sverige, vilket framkallar en skamreaktion hos författaren: ”Jag rodnade som en skolpojke” (176). Skammen som präglar scenen tyder på ett slags dödläge i det liberala emancipationsprojektet, en djup skepsis mot nationalstaten som garant för rättigheter och medborgarskap. Jag vill hävda att just en sådan melankolisk flykt från politiskt ansvar kännetecknar reaktionen mot kvinnors anspråk på autonomi och jämlikhet också i *Den allvarsamma leken*.

”Ellen Hej”

Den allvarsamma leken är Söderbergs sista roman och kan betraktas som ett avsked till romanformen. Romanen berättar om Arvids ungdomskärlek Lydia, som gifter sig med en mycket äldre man medan Arvid själv hamnar i ett äktenskap ingått av plikt, utan kärlek. Efter en tid återser Arvid Lydia av en slump, och den utdragna otrohetsaffär som följer resulterar i hans flykt utomlands, bort från både Lydia och hans fru Dagmar. Genom journalisten Arvids synvinkel anknyts berättelsen till en rad olika samtidshistoriska händelser: Dreyfusaffären, unionsupplösningen, Oscar II:s död, Wicksellaffären, *Titanic*-katastrofen och August Strindbergs död. Vid utgivningen 1912 möttes *Den allvarsamma leken* med förödande kritik av den konservativa Fredrik Böök som framför allt fördömer romanens brustna och splittrade form: ”Själva romanformen har emellanåt fullständigt brustit och de sammanrafsade notiserna ur den journalistiska världskronikan få tjäna som fyllnadsgods” (1912, 6). *Den allvarsamma leken* förefaller i Bööks kritik som en samling ”fyllnadsgods” tagna från ”världskronikan” och författarens egna ”självbiografiska bagateller”. Till slut avfärdas Söderbergs hela författarskap som en ”urmodig” kvarleva från en ”modesjukdom” som heter ”fin-de-siècle” och vars tid är ”gången”. Även Bo Bergmans betydligt mer positiva recension i *Dagens Nyheter* medger att *Den allvarsamma leken* stundom upplevs som en ”torr krönika” (1912, 7).

3. ”Vid ett tebord” har återpublicerats i senare novellsamlingar, samt samlade skrifter, med titeln ”Kristian och Fredrik”. Enligt Jesper Högström var kvinnan i scenen Emilie Voss, danskan som senare gifte sig med Söderberg efter hans skilsmässa från Märta Abenius (2017, 330). Högström beskriver den förvånade reaktionen till Söderbergs motstånd mot kvinnlig rösträtt. En något liknande scen, fast utan referens till ”Kristian och Fredrik”, förekommer även i *Den allvarsamma leken*.

Romanen är förvisso en nyckelroman och många karaktärer är lätt förklädda versioner av verkliga personer. Unionsfrågan behandlas i ett avsnitt i romanens mitt, med Arvid i bakgrunden. Söderbergs alter ego Henrik Rissler talar med karaktären ”Ellen Hej” – den historiska Ellen Key. I romanen svarar Rissler på en fråga av ”fröken Hej” om varför han ”inte ville skriva på” hennes och ”borgmästar Hindlagens” fredsadress (199). ”Jo; jag hade två goda skäl,” förklarar Rissler. ”Jag är inte krigslysten och blodtörstig; men för det första är jag en känd osedlig författare – det är min enda position, och den är inte ägnad att ge mig någon auktoritet i fråga om allvarsamma saker – relativt allvarsamma saker” (1912, 199). Risslers uttalande om den ”osedliga” författarens likgiltighet för politik kan tolkas som bakgrund till Söderbergs eget pessimistiska förhållningssätt. Å andra sidan uppstår, enligt Jesper Högström, en spänning mellan Söderbergs personliga engagemang i frågan och hans offentliga tystnad när det diskuterades (2017, 259).

Romanens avsnitt med ”Ellen Hej” förvränger händelseförloppet vid unionsupplösningen på ett sätt som försvårar en enkel tolkning. Som Inger Hammar har dokumenterat var Ellen Keys fredsupprop av 1905 helt avskilt från den motion som presenterades i riksdagens andra kammare av Stockholms borgmästare Carl Lindhagen.⁴ Keys upprop publicerades samtidigt i flera olika dagstidningar och undertecknades av en rad kända namn inklusive Richard Bergh, Verner von Heidenstam, Carl Larsson, Frida Stéenhoff och Hjalmar Söderberg själv.⁵ Vid tryckningen i *Svenska Dagbladet*, där Söderberg själv jobbade som journalist, inleddes uppropet av en mycket längre text i vilken redaktionen tog tydligt avstånd från Keys ställningstagande. Jag menar att Söderberg skriver om händelseförloppet vid unionsupplösningen för att framställa det som att Ellen Key endast hade en biroll i en strid mellan män. Det politiska engagemanget hos kvinnliga aktivister som Key förringas och blir nästan osynligt i sammanhanget. Söderbergs version av unionsupplösningen speglar tendensen som Inger Hammar påvisat, att kvinnors fredsarbete under unionskrisen betraktades som suspekt. Även efter den fredliga unionsupplösningen tenderade kvinnors inlägg i debatten att osynliggöras i historieskrivningen, vilket kan kopplas till ett intresse att glömma bort unionen och uppmuntra till nationell samling (Hammar 2004, 204–205).

I denna kontext får dekadenslitteraturen en genuspolitisk dimension. Frågan som ställs av ”fröken Hej” används i romanen för att ifrågasätta Risslers påståenden om dekadenslitteraturens avstånd till politiskt engagemang. Ulf Boëthius har beskrivit hur både Key och Söderberg i konservativa tidningar utmålades som osedliga författare vars verk utgjorde exempel på de korrumpierande influenser som behövde bekämpas under kampanjen mot dekadenslitteraturen efter 1907 (1989, 162). I *Den allvarsamma leken* ställs en dekadent författare mot en kvinnlig motpol, vars egen politiska agens suddas ut – men vars röst ändå besvärjs för att ställa mannen till svars. Att Hjalmar Söderberg själv skrev under den verkliga Ellen Keys fredsupprop tyder på att Risslers påståenden inte alltid är identiska med författarens. Men Rissler uppger ytterligare ett skäl för avståndstagandet i unionsfrågan. Han förklarar att han inte såg det som sin roll att ”klifva fram och undervisa de ledande männen om en så självklar sak” (1912, 200). Här avslöjas genuspolitiken i Risslers syn på konstens autonomi. Politiken tillhör ”de ledande männens” sfär och alltså inte kvinnor som ”fröken Hej”. Risslers dekadenta positionering tillåter honom att ta avstånd från både auktoritetens

4. Hammar visar att Heidenstam, som också skrev under Keys fredsupprop, föredragit att istället ansluta sig till borgmästare Lindhagens fredsmotion på grund av Keys suspekta status vid den tiden (2004, 93). I *Den allvarsamma leken* tycks Söderberg blanda ihop de olika fredsadresserna.

5. Ellen Keys ”Upprop!” publicerades 7 juli 1905 på s. 2 i *Dagens Nyheter* och s. 4 i *Aftonbladet*. I *Svenska Dagbladet*, där Söderberg själv jobbade som journalist under denna period, trycktes uppropet på s. 6. Det verkar troligt att Söderberg tänker på *Svenska Dagbladets* avståndstagande från Keys fredsupprop när han skildrar samtalet mellan ”fröken Hej” och Rissler.

män och de kvinnor vars politiska deltagande upplevs som hotfullt. Men denna positionering är högst ambivalent och motsägelsefull. Risslers uttalanden om ”de ledande männen” tyder snarare på en större manlighetskris där mäns handlingskraft radikalt ifrågasätts såväl i politiken som i kärlekslivet. Den emanciperade kvinnan träder i romanens händelseförlopp fram som en påminnelse om männens brist på självsäkerhet och handlingskraft. Skildringen av Ellen Key i romanen som ”Ellen Hej” speglar alltså textens sammankoppling av nationen och genuspolitiken.⁶

”Världssjälen”

Relationen mellan romanen och dess samtidshistoria är alltså inte över huvud taget transparent. Benedict Anderson har beskrivit den moderna romanens syfte att koppla ihop den privata individuella berättelsen med nationens tidsuppfattning, det han kallar för ”homogenous, empty time” (1991, 25). För att se hur individen ansluts till nationens homogena tid i *Den allvarsamma leken*, måste vi undersöka Arvids karaktärsutveckling på två plan parallellt: från förälskelse i ungdomskärleken Lydia till uppbrott från alla kärleksrelationer, och från drömmen att få ”ett namn i Sveriges historia” (204) till ambitionen att bli ”världssjälen” (370–371).

I början av romanen resonerar Arvid som 1800-talets liberala kritiker av den konservativa nationalismen, till exempel Ernest Renan. I ”Qu'est-ce qu'une Nation?” skriver Renan: ”Menniskan är slaf hvarken af sin ras, af sitt språk, af sin religion, af flodernas lopp, eller af bergskedjornas riktning” (1882, 24). Eftersom ”ras”, ”språk” och även geografi betraktas som godtyckliga abstraktioner, duger de inte för att definiera nationen. Denna liberala skepsis mot nationen som en organisk gemenskap med grund i *Blut und Boden* präglar även Söderbergs övriga texter om frågor som rör nationalism. För Söderberg blir själva begreppet ”fosterlandet” knappt gångbart. I ett kort inlägg för *Bonniers Månadshäften* i januari 1910 svarade Söderberg på frågan ”På hvilket sätt formulerar Ni kortast begreppet fosterland?” med en tautologi: ”En katt är en katt, och fosterlandet är fosterlandet” (1910, 10). I sin studie av politiken hos Söderberg menar Elena Balzamo att sådana begrepp som ”folket” är för ”svårdefinierade” och ”subjektiva” för Söderberg att acceptera (2001, 48).

I likhet med Renan uppfattar Arvid landets geografi och språk som arbiträra och opålitliga. ”Ett namn kan säga så mycket, och så litet”, tänker Arvid när han stirrar på Värmlandskartan som hänger på väggen i det möblerade rum som han hyrt (1912, 53). Vid ett senare tillfälle tänker Arvid på en flod i Värmland som har olika namn i Norge, Värmland och Sverige:

Han mindes sin barndoms stora flod, floden med tre namn – med ett namn i Norge, där den rinner upp som en ostyrig bergsbäck ur en fjällsjö; med ett annat namn i Värmland, där den breder ut sig och saktar sitt lopp så att den på sträckor af sju–åtta mil kan befaras af ångbåt; sväller ut till en stor insjö och till sist under ett tredje namn som Sverges största flod söker sig väg till hafvet, västerhafvet, världshafvet. (56–57)⁷

Arvid tänker nog på floden som i Norge heter Femundselta och sedan Trysilelva innan den rinner in i Värmland och Sverige, där den byter namn till Klarälven och fortsätter ut till Väneren och genom Göta älv till Kattegatt och Nordsjön. Att en och samma flod kan ha tre

6. Sara Sandbacka tolkar hela romanen som en utforskning av ett ”manlighetsproblem” och menar att Söderberg vill skriva en ”kritik av den gamla mannen” till skillnad från ”den nya kvinnan” (2005, 6).

7. Alexandra Borg tolkar Arvids reflektioner kring Värmlandskartan som ”en kommentar till urbaniseringen, inflyttningen från land till stad” (2011, 134). Jag skulle tillägga att rörelsen från land till stad kan relateras till nationens större omorganisering och omorientering, som skedde efter unionsupplösningen.

olika namn vid tre olika punkter på kartan bevisar det godtyckliga i att se på nationen som en oföränderlig enhet. Värmland ligger ju i Sverige men på gränsen till Norge, och Arvids barndomsminnen härstammar från en tid då unionen mellan Norge och Sverige kunde tyckas förverkliga 1800-talets skandinaviska ideal. Floden som Arvid minns är inte begränsad till ett land eller en nation, utan den strömmar ut till ”världshavvet”. Arvid ser sig själv som medlem i en föreställd gemenskap som är större än landet, en kosmopolitisk snarare än nationell samhörighet. Trots detta tänker Arvid att han ändå kan känna en viss ”ärelystnad”, nämligen, ambitionen ”att få ett namn i ditt folks historia” (61).

För liberala nationalisterna som Arvid möjliggörs den nationella gemenskapen av en gemensam vilja, eller en ”ärelystnad”, som han uttrycker det. Men mycket talar för att Arvids tidiga nationalistiska ambitioner ska betraktas som naiva och kortsiktiga. I *Sista boken* frågar Söderberg: ”Hur skulle ‘folket’ ha en vilja? Och framför allt: hur skulle det kunna ha en vilja?” (1942, 320). Som Balzamo påpekar förefaller abstraktioner som ”folket” alldeles för godtyckliga att tas för givna inom politiken. Även om Arvids kärleksrelationer slutar i förtvivlan, framstår han som självsäker vad gäller samtidens stora frågor. Unionsfrågan, liksom Dreyfusaffären, återopprettas i romanen flera gånger som ett exempel på en politisk fråga som utifrån en liberal ståndpunkt ger klara och tydliga svar. Men Arvids klarsynta liberalism präglas redan inledningsvis av tvivel. Arvid berättar för Lydia om tidningens starka liberala ställningstagande under Dreyfusaffären men han erkänner att han inte känner sig lika säker på moraliska frågor i övrigt:

I förmiddags har vi här på tidningen översatt Zolas *J'accuse*, och vid det här laget sprids den väl redan som extranummer ute i staden. Och i det fallet vet jag hvad som är rätt och hvad som är orätt. Men jag skulle bli ganska förlägen, om jag en dag såg mig ställd inför den uppgiften att förklara för pojarna i skolan hvad som är rätt och hvad som är orätt – att förklara det allmängiltigt, menar jag [...]. (1912, 102)

Balzamo tolkar tidningens ”engagerade kollektivarbete” under Dreyfusaffären som ett exempel på ”en värld som aldrig annars är fri från spänningar och konflikter” (2001, 46). Men i vardagen kan Arvid inte tillämpa samma kritiska förmåga som han vanligtvis besitter i egenskap av journalist, särskilt inte i relationerna med Lydia och hustrun Dagmar.

Istället kretsar Arvids tankar kring det förflutna. Första gången unionsfrågan diskuteras i *Den allvarsamma leken* är det i ett brev som Arvid skickar till sin far. Hela brevet återges i romanen och tar upp fyra sidor i texten. ”Framför allt tycker jag att Du är mycket orättvis mot gamle Jean-Baptiste,” skriver Arvid, ”då Du skäller ut honom för att han inte år 1814 gjorde Norge till en svensk provins” (1912, 144). Att Norge skulle ha blivit en svensk provins, en erövring efter Napoleonkrigen, är alltså kärnan i de storsvenska ambitionerna som bidrog till krigshotet inför unionsupplösningen och kritiserades av norska nationalisterna som Bjørnson. Arvid kallar Karl XIV Johan för ”Jean-Baptiste”, det vill säga, Jean Baptiste Jules Bernadotte, för att understryka att Sveriges kungahus är utländskt från början. Arvids svar på unionsfrågan är att avnaturalisera den nationella identiteten: Sveriges stormaktsambitioner visar sig vara efterhandskonstruktioner, och landets regerande dynasti är inte ens ”svensk”. Flera år efter själva unionsupplösningen berättar Arvid för Lydia om sina minnen av docenten ”Olof Levini” (en lätt förklädnad för Oscar Levertin): “[...] han var hemmastadd i nästan allting, utom i unionsfrågan. En gång sade han till mig: Kan ni begripa hvad det är norrbaggarna bråkar om?” (366).⁸ Arvids svar till ”Levini” förefaller som en självklarhet: att norrmännen har rätt till det som uttrycks i Norges grundlag, att landet ska vara

8. ”Levinis” fråga kan även läsas som en version av Freuds fråga: ”Vad vill kvinnor ha?” Tack till Claudia Lindén för detta förslag.

”ett fritt och självständigt rike”. Tidigare i romanen hade Arvids svärfar utbrustit i nästan exakt samma ordalag: ”Men kan du begripa hvad norrbaggarna bråkar om? De har ju precis lika mycket frihet som vi, eller mycket mera; de har det alldeles för bra, det är hela sjukan” (171). I samtliga fall kännetecknas diskussionen av oförståelse för nationalisternas anspråk på självständighet och rättigheter. Samtidigt undermineras Arvids påstådda självsäkerhet av hans formelartade upprepning av liberala självklarheter. Slagorden om frihet och självständighet förefaller alltmer tomma i skenet av romanens pessimistiska världsåskådning.

Arvids liberala nationalism upprätthålls in i slutskedet av affären med Lydia. Innan förhållandet tar slut ger Arvid ut en bok med titeln *Stater och folk* som ska handla ”om svenska nationens utrikespolitiska ställning och utsikter och resurser för den närmaste tiden” (379). Arvids bok blir väl emottagen, då ”svenska nationen hade just vid denna tid gripits af en oroblandad tanke på sin framtid” (379). Vid slutet av romanen bestämmer sig Arvid för att lämna Sverige och följa en ny dröm, att bli ”världssjälen”, det vill säga, ”den som vet och förstår allt” (370–371). För detta krävs det att nå ut till den vidare världen ”utanför Verona”, alltså inte bara utanför Stockholm, utan också bortom äktenskapet med Dagmar och kärleksaffären med Lydia (419).

Arvids utveckling från liberal nationalist till världsmedborgare speglar de dominerande spänningarna i sekelskiftets tänkande kring nationen. För liberaler kunde nationen uppfattas som ett stadium i utveckling från små folkgrupper till en framtida världsstat. Historikern Eric Hobsbawm har beskrivit den liberala synen på nationen under 1800-talet som en fas i människans utveckling: ”from the small group to the larger, from family to tribe to region, to nation and, in the last instance, to the unified world of the future” (1992, 38). I denna progressiva historiesyn är nationen endast ett stadium bland andra i utvecklingen från familj och stam till framtidens kosmopolitiska världsstat. Synen på nationalismen som ett ”utvecklingsstadium” betonas även i Söderbergs egna artiklar om nationalism. När Söderberg recenserade Ellen Keys *Tankebilder* ägnade han särskild uppmärksamhet åt ”Öppet brev till Verner v. Heidenstam” och instämde med det han tolkar som Keys syn på fosterlandskärlek som ”ett stadium bland många andra i människosläktets utveckling” (1921b, 245). I recensionen av andra delen i Heidenstams *Karolinerna* (1898) för *Ord och Bild* skriver Söderberg om nationstänkande som ett ”kulturstadium”. Karl XII, menar han, ska inte upphöjas till ”nationalhjärte” (1921b, 193), utan ska räknas ”bland världslitteraturens tragiska gestalter” (190). Detta eftersom det som kallas för ”ett nationalverk” tillhör ”ett passerat kulturstadium eller ett, som för oss borde vara passerat” (193).⁹ Inte heller hos Ellen Key är den sanna patriotismens mål nationen, utan en kosmopolitisk gemenskap utan gränser. I ”Öppet brev till Verner v. Heidenstam” manar hon till att bli ”de ’goda européer’, om hvilka Nietzsche drömde” (1898b, 27).

Driftslivets olyckshändelser

Som vi ska se är Arvids synvinkel opålitlig, och romanens slut är tvetydigt. Ambitionen att bli ”världssjälen” kan tolkas som en kosmopolitisk strävan bortom nationen och samtidigt som en flykt från etiskt och politiskt ansvar. Vid ett tillfälle Arvid säger till Lydia: ”Jag tror för resten inte att det är möjligt ens för en diktare att göra litteratur af sin kärlek” (1912,

9. Det är ingen slump att det är just gestaltningen av Karl XII som aktualiserar frågan om nationalismen i förhållande till skönlitteratur. Som många forskare har visat var krigarkungen en vanligt förekommande gestalt i historieboken i Sverige under det sena 1800-talet, såväl i fiktion som i historieskrivning. För en överblick över historieboken kring Karl XII runt sekelskiftet se Zander 2001, 103ff. Även Charlotte Tornbjer lyftar fram de ”manliga krigarideal” som kännetecknar svensk historieskrivning under perioden (2007, 137).

370). Arvids berättelse mynnar ut i ett obönhörligt och obotligt begär som varken kan hejdas eller estetiseras, det vill säga förvandlas till litteratur. Den erotiska drivkraft i kärnan av människans natur som upplevs som frigörande hos Key blir istället, i Söderbergs framställning, orsaken till en obotlig melankoli. Det är driftslivet som styr händelseförloppet i romanen, men drifterna kan också ibland heta ”slump” eller ”öde”. Innan Arvids giftermål med Dagmar åker han hem till Värmland och berättar för sin far om en tidigare kärleksaffär och ”oäkta” barn som han lämnat ifrån sig hos en fosterfamilj. Arvid beskriver affären som en ”olyckshändelse” och menar att även hon förstod ”det tillfälliga och slumpmässiga i saken” (160). Arvid förklarar för sin far att ”både kvinna och man grips ju ibland af instinkter och begär, som det inte är så lätt att få in under någon sorts rationell eller moralisk synvinkel” (160).

Att inse att både män och kvinnor har samma driftsliv innebär också att erkänna möjligheten av kvinnors sexuella autonomi. Litteraturvetare har konstaterat att Hjalmar Söderbergs syn på kärleken och dubbelmoralen i stort sett utgår från Keys radikala tankar om kvinnlig sedlighet.¹⁰ När Hjalmar Söderberg recenserade Ellen Keys *Tankebilder* skrev han särskilt beundrande om kapitlen ”Kvinnlig sedlighet” och ”Öppet brev till Verner v. Heidenstam”. Dock uttryckte Söderberg tvekan vad gäller Keys framtidsoptimism. ”Icke i den mening, att jag skulle betvivla möjligheten av ett sådant framtidsperspektiv”, skriver han, utan att han är ”för litet trosmänniska att längre kunna följa henne [Key] med oblandad andakt” (1921b, 247). Den utpräglade pessimism som man hittar i texter som *Doktor Glas* och *Den allvarsamma leken* är ett kännetecken för Söderbergs författarskap. Båda romaner skildrar olyckliga äktenskap som ingås av vad Key skulle betrakta som ”oäkta” anledningar, och båda tar sin ände i förtvylade stämningar. Söderbergs texter om sexualmoralen kan tolkas som försök att undersöka förutsättningar och konsekvenser för såväl mäns som kvinnors sexuella autonomi. Liksom *Doktor Glas* (1905) kan *Den allvarsamma leken* läsas som en skräckroman som skildrar ”värdenas upplösning”, en likgiltig värld där alla handlingar är möjliga.¹¹ Arvid praktiserar, liksom doktor Glas, en extrem variant av kritiskt tänkande som tillåter honom att genomskåda och omvärdera konventionella värderingar, men som samtidigt leder honom till fördärvet.

Ellen Keys kärlekslära innebar en omkastning av grundprinciperna i debatten om sexuell moral. Claudia Lindén har beskrivit Keys feministiska projekt som ett nietscheanskt försök ”att omvärdera *alla värden*” (2002, 155). I essän ”Kvinnlig sedlighet” sammanfattar Key sitt ”nya” sedlighetsbegrepp enligt följande: ”Kärleken är sedlig äfven utan lagligt äktenskap men detta är osedligt utan kärlek” (1898a, 37). Key gick till angrepp mot ett borgerligt äktenskapsideal som bygger på trygghet och plikt snarare än kärlek och erotik. Den enda sexuella relation som kan betraktas som ”sedlig” eller ”äkta” enligt Key är den som baseras på helt frivillig kärlek. Därför betraktas det konventionella äktenskapet som ”osedligt”, ”oäkta” eller, som Key också menar, socialt accepterad prostitution. Om driftslivet utövar ett oundvikligt tryck på såväl män som kvinnor måste begreppen som ”kärlek” och ”sedlighet” omvärderas från grunden. Även om Key kan förstås som ”propagandist för heteronormativiteten”, som Eva Borgström uttryckt det (2004, 18), tar hon inte den heterosexuella kärleksrelationen för given utan omformulerar den från grunden. Key skriver, ”Att många människor lefva nöjda utan kärlekens lycka; att andra, sedan de nått den, söka nya

10. Lars Lundgren kartlägger de biografiska kopplingarna mellan Key och Söderberg samt överlappningar mellan deras verk och idéer (1983, 34ff). På senare tid har Catrine Brödje tolkat *Martin Bircks ungdom* och *Doktor Glas* som svar på Keys kärlekslära (2012, 228ff).

11. Ola Nordenfors läser *Doktor Glas* i termer av ”värdenas upplösning” i ”Dekadensens kärleksdröm: Hjalmar Söderberg och Richard Wagner” (2002).

mål för sin sträfvan, bevisar intet mot den erfarenheten: att för människor i allmänhet det erotiska förhållandet mellan man och kvinna blir det djupast livsafgörande” (1898a, 38). För Key är det erotiken som utgör människans djupaste ”livsafgörande” kärna, och därtill erkänner hon att driftslivets ”mål” kan variera och ta olika former genom ett människoliv.

Bakom Keys argumentation om kärleken och erotiken ligger en föreställning om driftslivets centrala roll i människans väsen. Lisbeth Stenberg menar att drift-begreppet såsom det utvecklades i 1880-talets debatter om dubbelmoral och prostitution innebar en utvidgad syn på sexualitet och en förstärkt naturalisering av heterosexualiteten. Under inflytande av texter som den brittiska läkaren George Drysdales bästsäljande bok *The Elements of Social Science or Physical, Sexual and Natural Religion* (1855, på svenska 1878) populariserades argumentet att prostitution behövdes som utlopp för männens naturliga sexuella instinkter.¹² På så sätt blev dubbelmoralen en naturlig nödvändighet, samtidigt som heterosexualiteten befästes som den enda naturliga sexualiteten (Stenberg 1999, 180–181). Lisbeth Stenberg menar att föreställningen om att kvinnan, liksom mannen, var ”en sexuell varelse, styrd av sina drifter” (1999, 215), slutligen upplevdes som ett outhärdligt hot mot männen i debatten.

När Birgitta Holm läser *Den allvarsamma leken* menar hon att i romanens skildring av Lydia ”sås försåtligt in misstro mot den erotiskt initiativtagande kvinnan” (1994, 15). Samtidigt konstaterar Holm, ”Den nya kvinnan var för Söderberg ett faktum” (14). Lydia förverkligar den sexuella autonomi som Arvid erkänner tillhör såväl män som kvinnor, men när det kommer till kritan förblir han fast i dubbelmoralen. När Lydia påbörjar kärleksaffärer vid sidan av relationen med den fortfarande gifta Arvid, betraktas hon som en fördärvande femme fatale, en motbild till den Nya kvinnans anspråk på autonomi. Även Merete Mazzarella påvisar Arvids dubbelmoral gentemot Lydia och betonar att Arvids synvinkel i romanen är fullständigt opålitlig, framför allt då han hela tiden visar sina ambivalenta känslor inför henne. Det är Arvid som låter bli att ta kontakt med Lydia när han först flyttat till Stockholm eftersom han inte känner sig redo att ”gå och binda sig nu” (1912, 32). Ändå blir Lydia fördärvlig i Arvids ögon då han inte kan erkänna att samma sexualmoral som gäller honom också borde gälla henne. Mazzarella menar mycket riktigt att ”[i]ngenting tyder på att Lydia i någon mening skulle vara född till femme fatale” (1997, 195). Lydias karaktär är ingalunda ”evig som naturen”, som Arvid tänker vid ett tillfälle (1912, 352). Snarare kan man konstatera att hela romanens händelseförlopp visar att Lydias agerande är resultatet av en specifik positionering utifrån omständigheterna och miljön.

Arvids livsåskådning i romanen förefaller som en extrem tolkning av Risslers ofta citerade replik, ”Man väljer inte!”:

Du vill inte gifta dig – nej, det har du heller inte råd till. Men det kommer inte an på hvad du vill; det kommer an på, hvad som sker! Man väljer inte! Man väljer lika litet sitt öde som man väljer sina föräldrar eller sig själv: sin kroppsstyrka eller sin karaktär eller färgen på sina ögon eller vindlingarna i sin hjärna. Det förstår hvar och en. Men man väljer lika litet sin hustru eller sin älskarinna eller sina barn. Man får dem, och man har dem, och det händer att man mister dem. Men man väljer inte! (156)

Dessa rader brukar tolkas som stöd för Söderbergs egen deterministiska livsåskådning. Men jag vill mena att Arvid tillämpar Risslers tes på ett märkligt sätt. Risslers argument speglar den liberala föreställningen om nationen som en fritt vald gemenskap som inte baseras på slumpmässiga konstruktioner som ”ras”. Detta argument delades huvudsakligen

12. David Tjeder menar att Söderberg själv använde sig av samma argument för att legitimera prostitution (2003, 242, n55).

av europeiska tänkare såsom Renan och Key. Men Arvid förmår inte acceptera Lydias fullständiga autonomi, vilket blir ett personligt misslyckande som leder till avsevärt lidande i romanen. Istället blir hans inställning att "låta slumpen råda" (35). I själva verket är det som Arvid kallar "slump" ett uttrycksätt för den naturaliserade heterosexualiteten. Vid ett tillfälle singlar Arvid slant för att bestämma om han vill träffa Lydia igen eller inte. Slanten blir klave tre gånger tills han ger upp och ropar ut, "Barnsligheter! Naturligtvis går jag" (215). Det är alltså inte över huvud taget "slumpen" som bestämmer Arvids "öde", utan en drift som fungerar *som om den vore* lika naturligt som "slumpen" eller "ödet".

Döbelns grav

Flera gånger under affären med Lydia hamnar Arvid på Johannes kyrkogård vid 1700-talskrigshjälten Georg Carl von Döbelns gravsten, praktiskt taget ett monument till Sveriges stormaktstidens sista dagar.¹³ Dagen då han ska resa utomlands, bort från både Dagmar och Lydia, går Arvid nästan tvångsmässigt till Döbelns grav: "Och åter en gång, en sista gång, förde honom hans steg till Johannes kyrkogård. Och åter en gång stod han vid Georg Carl von Döbelns graf och stafvade på de tre orden: Ära – Skyldighet – Vilja" (1912, 415). Gravstenens ord, "Ära – Skyldighet – Vilja", påminner läsaren om Arvids tidigare "ärelystnad" att ha sitt namn i "folkets" historia. Trots hans strävan efter att bli "världssjälen" och finna en kosmopolitisk gemenskap bortom nationens gränser, hemsöks han av stormaktstidens rastlösa spöken. Arvids upprepade besök till Döbelns grav kan tolkas som ytterligare ett uttryck för det deterministiska "ödet" som tycks styra hans handlingar vid romanens slut. Arvid lyckas inte göra upp med Sveriges stormaktshistoria, trots den självsäkerhet han känner inför unionsupplösningen.

Många läsare av *Den allvarsamma leken* har kommenterat den frekventa förekomsten av snö i romanen. Det är till exempel vinter när Arvid första gången befinner sig vid Döbelns grav på Johannes kyrkogård och tänker på orden "ÄRA – SKYLDIGHET – VILJA". I romanen är snön särskilt förknippad med glömskan. Det snöar ovanligt mycket när Arvid och Lydia börjar träffas igen efter Kaj Lidners självmord, och även för karaktärerna själva tycks snön spegla känslotillståndet: "De hade kanske bägge en känsla af att det behöfde falla mera snö än vanligt den vintern" (363). För Arvid känns det alldeles för lätt att gå med på förslaget att låta snön täcka över det som hänt i glömska, men minnet av det förflutna verkar ändå återuppstå: "Hvar gång hans tanke ville pröfva sig fram i den riktningen, steg minnet af det som händt upp igen – trots snön, som föll och föll" (363–364). Minnet av det förflutna täcks över i glömska, men inte helt. Det förflutna stiger upp igen "trots snön" och håller Arvid fast, oförmögen att bryta sig ur sitt dubbelliv och lämna sin fru. Arvids mållösa drivande vid romanens slut kan ses som en kompromisslösning orsakad av hans ambivalens. Just därför att glömskan är ofullständig resulterar den i melankoli, både känslomässig och historisk. Bland de samtidshistoriska händelser som kommenteras i romanens "torra krönika" finns år 1903 då "Sverige till storhertigdömet Mecklenburg afstod sin pantsatta öfverhöghetsrätt öfver staden Wismar" (147). Det var ett år som inte "satte [...] särskildt djupa spår i världshistorien" (147). Det nästan obemärkta försvinnandet av stormaktstidens sista spår i Tyskland förbådar unionsupplösningen som ägde rum 1905. Sveriges förgångna stor-

13. Döbeln är ytterligare ett exempel på periodens "krigarideal" i historieskrivningen. Anders Dybelius har skrivit en avhandling som kartlägger hur Döbeln blev "den stora symbolen för sann fosterlandskärlek" (2012, 175) i både Sverige och Finland tack vare Runebergs *Fänrik Ståls sägner*. Dybelius visar även att Döbelns minne var fortsatt aktuell under 1900-talets första decennier på grund av en rad bearbetningar av Runeberg för teater och stumfilm under 1900- och 1910-talet (80–81).

maktstid, liksom Arvids minnen av Lydia, kan varken sörjas eller bearbetas inom romanens händelseförlopp.

Avslutningsvis är romanen, som vi sett, inte bara en ”torr krönika” (vilket Bo Bergmans hävdar i sin recension) som speglar samtidshistoria på ett transparent vis. När Arvid tar sig an ambitionen att bli ”världssjälen” närmar han sig en kosmopolitisk vision som erkänner emancipationsrörelsernas krav på autonomi och självständighet. Men ett sådant kosmopolitiskt projekt bygger på ett slags medveten glömska som finns även hos andra liberala tänkare såsom Renan och Key. I den mån individens inre liv tillskrivs krafter som ”drift” eller ”öde”, undermineras det liberala projektets helt frivilliga gemenskap, inom såväl nationen som äktenskapet. Precis där det heterosexuella begäret naturaliseras som obotlig drivkraft och ofrivilligt öde i romanen, framträder melankolin som ett tecken på nationens och individens obearbetade historier – kollektiva och personliga minnen som vägrar glömmas bort eller avfärdas.

Tack till Claudia Lindén, Hilda Jakobsson och Ida-Maria Classon för ovärderliga kommentarer och förslag under detta projekts gång.

Litteratur

- Anderson, Benedict. 1991. *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Annell, Cecilia. 2016. *Begärets politiska potential*, doktorsavhandling. Stockholm: Södertörns högskola.
- Bahun, Sanja. 2013. *Modernism and Melancholia. Writing as Countermourning*. Oxford: Oxford UP.
- Balzamo, Elena. 2001. *Den engagerade skeptikern. Hjalmar Söderberg och politiken*. Stockholm: Carlsson.
- Barton, H. Arnold. 2009. *Essays on Scandinavian History*. Carbondale: Southern Illinois UP.
- Berggren, Henrik 2001. ”Den framåtvända ängeln – nationalism och modernitet i Sverige under 1900-talet”. I *Den svenska framgångssagan*, redigerad av Kurt Almqvist och Kay Glans, 71–85. Stockholm: Fischer & Co.
- Bergman, Bo. 1912. ”Den allvarsamma leken – en stor kärleks roman”. *DN*, 4. december 2012, 7.
- Bhabha, Homi K. (red.). 1990. ”DissemiNation. Time, narrative, and the margins of the modern nation” i *Nation and Narration*. London: Routledge.
- Bjørnson, Bjørnstjerne. 1913. *Artikler og taler*. vol. 2. Kristiania: Gyldendal.
- Boëthius, Ulf. 1989. *När Nick Carter drevs på flykten. Kampen mot ”smutslitteraturen” i Sverige 1908–1909*. Stockholm: Gidlund.
- Borg, Alexandra. 2011. *En vildmark av sten. Stockholm i litteraturen 1897–1916*, doktorsavhandling. Uppsala: Uppsala universitet.
- Borgström, Eva. 2004. ”Emancipation och evolution. Ellen Key och den villkorade kärleken”. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 3(04): 7–22.
- Brödje, Catrine. 2012. ”Se kvinnorna. Marika Stiernstedt, Hjalmar Söderberg och den genuspolitiska kontexten i början av 1900-talet”. *Samlaren* 133: 223–241.
- Butler, Judith. 1997. *The Psychic Life of Power. Theories in Subjection*. Stanford, California: Stanford UP.
- Böök, Fredrik. 1912. ”Den allvarsamma leken”. *SvD*, 21. december 1912, 6.
- Dybelius, Anders. 2012. *Ett hållbart minne? Historiebruk kring Georg Carl von Döbeln 1848–2009*, doktorsavhandling. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Eduards, Maud. 2007. *Kroppspolitik. Om moder Svea och andra kvinnor*. Stockholm: Atlas.
- Felski, Rita. 1995. *The Gender of Modernity*. Cambridge, MA: Harvard UP.
- Hammar, Inger. 2004. *För freden och rösträtten. Kvinnorna och den svensk-norska unionens sista dagar*. Lund: Nordic Academic Press.
- Hobsbawm, E. J. 1992. *Nations and Nationalism Since 1780. Programme, Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge UP.
- Holm, Birgitta. 1994. ”Dotter av en fri stam”. *Parnass* 1: 12–15.

- . 1999. "Die Grosstante Europas. Ellen Key som europeisk intellektuell" i *Ellen Key*, redigerad av Birgit Gerhardsson, 75–102. Linköping: Futura.
- Holmbäck, Bure. 1985. *Hjalmar Söderbergs Stockholm*. Stockholm: Höjering.
- Högström, Jesper. *Lusten och ensamheten. En biografi över Hjalmar Söderberg*. Stockholm: Weyler.
- Key, Ellen. 1898a. *Tankebilder I*. Stockholm: Bonnier.
- . 1898b. *Tankebilder II*. Stockholm: Bonnier.
- Lindén, Claudia. 2002. *Om kärlek. Litteratur, sexualitet och politik hos Ellen Key*, doktorsavhandling. Stockholm: Stockholms universitet.
- Lundgren, Lars O. 1983. "Om Hjalmar Söderberg och Ellen Key". *Svensk litteraturtidning* 46(1): 27–37.
- Mazzarella, Marete. 1997. *Otrohetens lockelse. En bok om äktenskapet*. Stockholm: Forum.
- Mithander, Conny. 2000. "1905 – genombrottet för en ny konservativ nationalism" i *Union & Secession*, redigerad av Sven Eliæson och Ragnar Björk, 205–215. Stockholm: Carlsson.
- Nodin, Anders. 2006. "Fosterländska bilder". *Den svenska historien i 1800-talets illustrerade läromedel, historieböcker och romanfiktio*n, doktorsavhandling. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Nordenfors, Ola. 2002. "Dekadensens kärleksdröm. Hjalmar Söderberg och Richard Wagner". *Sammlaren* 123: 130–149.
- Renan, Ernest. 1882. *Hvad är en nation?* Helsingfors: G.W. Edlunds förlag.
- Rönnbäck, Josefin. 2004. *Politikens genusgränser. Den kvinnliga rösträttsrörelsen och kampen för kvinnors politiska medborgarskap 1902–1921*, doktorsavhandling. Stockholm: Stockholms universitet.
- Sandbacka, Sara. 2005. "Manlighetens dilemma i *Den allvarsamma leken* av Hjalmar Söderberg", kandidatuppsats. Halmstad: Högskolan i Halmstad.
- Stenberg, Lisbeth. 1999. "Sexualmoral och driftsfixering. Förnuft och kön i 1880-talets skandinaviska sedlighetsdebatt". I *Nationell hängivenhet och europeisk klarhet*, redigerad av Barbro Kvist Dahlstedt och Sten Dahlstedt, 173–225. Eslöv: Symposium.
- . 2009. *I kärlekens namn. Om människosynen, den nya kvinnan och framtidens samhälle i fem litteraturdebatter 1881–1909*. Stockholm: Normal.
- Söderberg, Hjalmar. 1910. "På vilket sätt formulerar Ni kortast begreppet fosterland?" *Bonniers Månadshäften* 4(1): 3–10.
- . 1912. *Den allvarsamma leken*. Stockholm: Bonnier.
- . 1921a. *Skrifter av Hjalmar Söderberg. Fjärde delen. Samtidsnoveller*. Stockholm: Bonnier.
- . 1921b. *Skrifter av Hjalmar Söderberg. Tionde delen. Vers och varia*. Stockholm: Bonnier.
- . 1942. *Sista boken. Varia från senare år*. Stockholm: Bonnier.
- Tjeder, David. 2003. *The Power of Character. Middle-Class Masculinities, 1800–1900*, doktorsavhandling. Stockholm: Stockholms universitet.
- Tornbjer, Charlotte. 2007. "Nationalism, kungligheter och genuskonstruktioner i Sverige kring 1905". I *Den dubbla blicken. Historia i de nordiska samhällena kring sekelskiftet 1900*, redigerad av Harald Gustafsson et al., 133–147.
- Zander, Ulf. 2001. *Fornstora dagar, moderna tider. Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte*, doktorsavhandling. Lund: Lunds universitet.
- Ziarek, Ewa. 2012. *Feminist Aesthetics and the Politics of Modernism*. New York: Columbia UP.